

Reprezentacija Požege i Požeške kotline u novelama Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića

Crnković, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:957800>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-16**



Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)



zir.nsk.hr



DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Preddiplomski sveučilišni studij hrvatskoga jezika i književnosti (dvopredmetni)

Martina Crnković

**Reprezentacija Požege i Požeške kotline u novelama
Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića**

Završni rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Preddiplomski sveučilišni studij hrvatskoga jezika i književnosti (dvopredmetni)

Reprezentacija Požege i Požeške kotline u novelama Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića

Završni rad

Student/ica:

Martina Crnković

Mentor/ica:

dr. sc. Kornelija Kuvač-Levačić, red. prof.

Zadar, 2023.



Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Martina Crnković**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Reprezentacija Požege i Požeške kotline u novelama Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 17. listopada 2023.

Reprezentacija Požege i Požeške kotline u novelama Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića

SAŽETAK

Završni rad analizira reprezentaciju Požege i Požeške kotline u novelama Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića. Da bi se bolje utvrdile okolnosti u kojima se nalazila požeška književna scena, u radu se navode značajni požeški književnici koji su utjecali na razvoj požeške, ali i hrvatske književnosti 19. stoljeća. Glavni predmet istraživanja su novele „Šijaci“ Vilima Korajca i „Opančareva kći“ Josipa Eugena Tomića. Novele su bile najpogodnije štivo kojim se nastojalo zabaviti puk pričom iz požeške atmosfere. Na temelju imagološkoga pristupa iznesene su autopredodžbe spomenutih autora o Požegi i Požeškoj kotlini. Budući da oba autora pripadaju razdoblju protorealizma, u novelama se nastoji što vjernije prikazati način života koji je karakterističan za Požegu i Požešku kotlinu devetnaestoga stoljeće. Pisci se pri tome služe i humorističnim elementima koji su ipak izraženiji u Korajčevu stilu dok je u Tomićevu izražavanju istaknutiji Šenoin utjecaj. U obje novele iznesene su glavne stereotipne osobine požeških stanovnika što je povezano s imagemima vezanim uz ovaj kraj. Pomoću tih imagema autori su iznijeli kritiku ondašnjega društva te su opisali društvenu svakodnevicu. Unatoč i negativnim stranama života u požeškom kraju, cjelokupna autopredodžba i Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića stvara pozitivan stereotip o načinu života u Požegi 19. stoljeća.

Ključne riječi: Požega, Požeška kotlina, Josip Eugen Tomić, Vilim Korajac, Šijaci, Opančareva kći

ABSTRACT

Representation of Požega and Požega basin in Vilim Korajac and Josip Eugen Tomić short stories

Summary

This final paper analyses the representation of Požega and Požega basin in Vilim Korajac and Josip Eugen Tomić short stories. To better determine the circumstances in which Požega's literary scene was in, the paper mentions significant writers from Požega who influenced the

development of Požega's and Croatian literature in the 19th century. The main research subject were short stories "Šijaci" by Vilim Korajac and "Opančareva kći" by Josip Eugen Tomić. The short stories were the most suitable reading with which it was attempted to entertain the people with a story from Požega's atmosphere. On the basis of the imagological approach, the self-perceptions of the mentioned authors about Požega and Požega basin were presented. As both authors belong to the period of protorealism, in the short stories they try to portray as faithfully as possible the way of life that is characteristic of Požega and the Požega basin in the nineteenth century. Both authors use humorous elements that are nevertheless more pronounced in Korajac's style, while in Tomić's expression the influence of Šenoa is more prominent. In short stories, the main stereotypical characteristics of the inhabitants of Požega are presented, which is connected with the images related to this region. Using these images, the authors criticized the society of that time and described everyday life.

Despite the negative sides of life in the Požega area, the overall self-image of both Vilim Korajac and Josip Eugen Tomić creates a positive stereotype about the way of life in Požega in the 19th century.

Key words: Požega, Požega's basin, Josip Eugen Tomić, Vilim Korajac, Šijaci, Opančareva kći

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. IMAGOLOŠKI PRISTUP KNJIŽEVNOSTI I POJAM AUTOPREDODŽBE	3
3. POŽEGA U OKVIRU HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA	5
4. PROSTOR POŽEŠKOGA KRAJA U NOVELAMA VILIMA KORAJCA I JOSIPA EUGENA TOMIĆA.....	7
5. NOVELE „OPANČAREVA KĆI“ I „ŠIJACI“ – REPREZENTACIJA POŽEGE I POŽEŠKE KOTLINE 19. STOLJEĆA.....	10
5. 1. Tvorba imagama i autopredodžbe o Požeškoj kotlini u noveli „Šijaci“	10
5. 2. Tvorba imagama i autopredodžbe o Požegi u noveli „Opančareva kći“	17
6. ZAKLJUČAK.....	24
7. IZVORI LITERATURE	26

1. UVOD

Tema ovoga završnog rada jest reprezentacija Požege i Požeške kotline u novelama¹ Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića. Temelj istraživanja činit će novele „Opančareva kći“ (1887.)² Josipa Eugena Tomića s novelom „Šijaci“ (1868.)³ Vilima Korajca. Nastoji se prikazati na koji su način ovi pisci u prostor požeškoga kraja upisali kulturu i način života ljudi na tome području te kojim su se književnim postupcima pri tome služili.

„Imagološki pristup književnosti i pojam autopredodžbe“ drugo je poglavlje rada u kojemu ćemo se upoznati s temeljnim imagološkim pojmovima i postavkama, osobito onima koji su značajni za ovaj rad. Osnovna terminologija i pojam autopredodžbe bit će obrađeni pomoću zbornika *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju* koja obuhvaća znanstvene radove najvećih svjetskih imagologa: Huga Dyserincka, Manfreda S. Fischera, Karla Ulricha Syndrama, Joepa Leerssena, Daniel-Henrija Pageauxa i Jean-Marca Moura (2009). Na temelju radova Huga Dyserincka i Joepa Leerssena definirat ćemo pojam imagama, a potom ga istražiti u okviru predmetne teme. opisat ćemo tvorbu imagama Požege i Požeške kotline kod pojedinoga autora, a potom obrazložiti njihovu funkciju unutar pojedine novele.

Prije same obrade konkretnih novela, u poglavlju „Požega u okviru hrvatske književnosti 19. stoljeća“, objasnit će se kakvu je ulogu imao sam grad Požega kao veliko kulturno središte koje je dalo značajna imena tadašnje književne scene. Spomenut će se najvažniji književnici koji su svojim djelima utjecali na promjene u hrvatskoj književnosti te kojim su je značajkama inovirali.

Središnji dio rada bavit će se reprezentacijom Požege u već spomenutim novelama. Prvo će se obrazložiti zašto je novela bila najpogodnija prozna vrsta za kojom su tadašnji čitatelji najčešće posezali, a potom tko su bili najistaknutiji požeški novelisti protorealizma. O Vilimu Korajcu i Josipu Eugenu Tomiću bit će navedeni najvažniji bibliografski podaci kao i kritike pojedinih književnih teoretičara o njihovom književnom stvaralaštvu.

U nastavku rada prelazi se na konkretnu interpretaciju odabranih novela. Komparativnom analizom bit će navedeni reprezentativni imagem i vezani uz prostor Požege i Požeške kotline.

¹ Vinko Brešić klasificira „Šijake“ Vilima Korajca kao novelu (2015: 120) dok Krešimir Nemeć navodi da je novela „Opančareva kći“ najuspješnije novelističko ostvarenje Josipa Eugena Tomića (2000: 728). U ovome radu koristit će se klasifikacija Vinka Brešića koji spominje oba autora koji su, između ostalih, imali važnu ulogu u afirmaciji novele (2015: 357).

² U nastavku sve citate predmetnoga teksta vadimo iz izdanja: *Opančareva kći; Zmaj od Bosne; Melita*. Zagreb: Matica hrvatska: Zora, 1970.

³ U nastavku sve citate predmetnoga teksta vadimo iz izdanja: *Šijaci*. Zagreb: Novo pokoljenje, 1951.

Nastojat će se prikazati kakav je bio odnos pojedinoga autora prema predodžbama kolektivnog identiteta te kojim su se stilskim odrednicama pri tome koristili.

Cilj rada je istražiti koje su karakteristike Tomičeve, a koje Korajčeve autopredodžbe u tvorbi reprezentativnih imagera te mogu li se utvrditi sličnosti i razlike među njima. Nastojat će se odgovoriti što su autori postigli tvorbom određenih imagera te kakav su stereotip o Požegi, odnosno Požeškoj kotlini i njezinim stanovnicima time stvorili.

2. IMAGOLOŠKI PRISTUP KNJIŽEVNOSTI I POJAM AUTOPREDODŽBE

Termin imagologija sastavljen je od latinske riječi *imago* što znači slika, predodžba, misao i grčke riječi *logos* što znači govor, riječ, pojam, misao i razum. Označava posebnu istraživačku granu komparativne književnosti koja se bavi proučavanjem književnih predodžbi o stranim zemljama i narodima (heteropredodžbe), ali i o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe). Kao istraživačka grana pojavila se šezdesetih godina 20. stoljeća, a pojam imagologija preuzet je iz francuske etnopsihologije (Dukić, 2009: 5).

Počeci proučavanja imagologije vežu se uz francuskog komparatista Marius-Françoisa Guyarda i njegova učitelja Jean-Mariea Carréa. Guyard pokušava iznijeti zamke koje se javljaju prilikom istraživanja predodžbi o stranim zemljama u književnosti. Prva je pokušaj određivanja građe za rekonstrukciju obilježja neke nacionalne književnosti, s obzirom na to da je određeni predmet proučavanja nekad proturječan. Istodobno je svjestan da predodžbe nisu objektivne, već izrazito subjektivne, bilo da ih stvara pojedinac ili skupina ljudi (Dukić, 2009: 5). Guyard zapaža da je u posljednja dva desetljeća došlo do procvata prilikom istraživanja predodžbi, točnije dolazi do otkrivanja iskrivljenih slika, predrasuda, mitova o stranim zemljama i narodima. Budućnost komparativne književnosti Guyard vidi u istraživanju književnih predodžbi te tako vidi mogućnost razvijanja književne povijesti (Dukić, 2009: 6).

Njemački sveučilišni profesor Hugo Dyserinck objavio je 1966. godine programatski tekst književne/komparativne imagologije. Riječ je o članku „O problemu ´images´ i mirages i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti“. Autor je svoju temeljnu postavku (*images/mirages*) konstruirao na trima uvidima o značaju predodžbi o zemljama i narodima:

- „1) kao istaknut dio tematskog svijeta nekih fikcionalnih književnih djela koja i pri interpretaciji zahtijevaju analitičku pozornost;
- 2) kao intersubjektivne vrijednosti, prisutne u javnom mnijenju neke nacionalne kulture u određenom periodu koji mogu regulirati međunarodnu kulturnu razmjenu;
- 3) kao nekritički ideološki balast koji često ulazi u književnoznanstveni i književnokritički diskurs“ (Dukić, 2009: 12).

Joep Leersen, u svom članku pod naslovom *Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled*, tvrdi kako je pitanje kulturnog, nacionalnog ili etičkog identiteta osobito uočljivo na području književnosti koja, kao umjetnički oblik, najeksplicitnije izražava i oblikuje društvenu svijest i predstavlja pravu formulu njihovoga kulturnoga identiteta. Karakterizacija likova,

izgledom i narativnom ulogom, često podliježe konvencijama i stvarnim stereotipima glede svoje nacionalne pozadine (Leersen, 2009: 100).

U ovome radu naglasak će se staviti na regionalne predodžbe koje su u kontekstu hrvatske književnosti 19. stoljeća povezane s tvorbom nacionalnog identiteta.

Predodžbe o Požegi, konkretnije autopredodžbe Požege i Požeške kotline Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića bit će opisane načinima njihove tvorbe, a zatim će se protumačiti njihova funkcija u pojedinim tekstovima. U svakom će poglavlju biti izneseni imagemi koji su vezani uz prostor Požege i Požeške kotline vodeći se zadatkom svakog imagološkog proučavanja književnosti: analizirati stupanj njihove važnosti u umjetničkoj, povijesnoj i društvenoj sferi (Syndram, 2009: 81). Predmet svakoga imagološkog istraživanja su stereotipi, klišeji, predodžbe, preciznije: predodžbe nacionalnih karaktera: etničke predodžbe i klišeji, kulturni stereotipi (Leerssen, 2009: 85).

Većina nacionalnih, a ovdje i regionalnih predodžbi u svim se svojim proturječnim manifestacijama može svesti na ono što Leerssen naziva imagem, to jest „otisak“ koji leži u temelju raznolikih, konkretnih, pojedinih aktualizacija koje se mogu susresti u tekstu. Leersen napominje kako su imagemi u pravilu obilježeni njima svojstvenim ambivalentnim polaritetom. Imagem čini širina opsega diskurzivno uspostavljenih karakternih osobina u pogledu određene nacionalnosti i poprimat će oblik osnovnog klišea koji vrijedi praktički za sve nacije: „Nacija X je nacija kontrasta. Tako bi, imagem Irske bio onaj neracionalne uskipjelosti (u sentimentalnim pjesmama ili u bezumnoj agresiji), a Njemačke onaj sklonosti sustavnim apstrakcijama (u obliku metafizičkih sustava ili u organizacijskoj učinkovitosti).“ (Leersen, 2009: 110).

Daljnje istraživanje analizirat će predodžbe dvaju novelista Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića. Na temelju njihovih novela bit će izneseni imagemi koji prikazuju Požegu 19. stoljeća, s obzirom na društvene i političke odnose toga vremena.

3. POŽEGA U OKVIRU HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA

Da bismo kontekstualizirali prostor Požege u djelima Vilima Korajca i Josipa Eugena Tomića, donosimo nekoliko važnih podataka o ulozi toga grada u razvoju hrvatske književnosti i kulture u 19. stoljeću.

U 19. stoljeću Požega doživljava gospodarski i kulturni procvat. Otvara se niz novih kulturnih ustanova i mnoge manufakture, a zahvaljujući prirodnom bogatstvu, plodnoj zemlji, vinorodnim gorskim obroncima, šumskom i rudnom blagu i dolaskom željeznice bilježi se velik gospodarski uzlet. (URL 1)

Požega je još u starijoj hrvatskoj književnosti zauzela važno mjesto kao kulturno-prosvjetni centar, a taj se razvoj dodatno intenzivirao u narednim stoljećima, osobito nakon turske vlasti kada dolazi do obnove grada upotpunosti. Prvi nositelji književnog i kulturnog života bili su franjevci i isusovci⁴ koji su ponajprije nastojali opismeniti puk, stoga se početkom 19. stoljeća javlja mnogo tekstova nabožne tematike. U pretpreporodnom razdoblju djelovali su i mnogi slavonski pisci, a osobito se ističe Antun Nagy Požežanin koji je deset godina u Budimu i Pešti izdavao štokavski *Novi i stari kalendar ilirički*. Nagy je najviše poznat kao kompilator raznih molitvenika, a religijskom tematikom se bavio i njegov suvremenik Fra Kajo Agjić, „značajniji kao pragmatični nastavljatelj prosvjetiteljskih projekcija slavonske književnosti 18. stoljeća“ (Sablić Tomić i Rem, 2003: 266). Izrazit utjecaj na širenje pismenosti i kulture događa se pod okriljem ilirskoga pokreta nakon kojega se osniva i Narodna čitaonica. Podžupan požeški Miroslav Kraljević osniva u Požegi prvu tiskaru 1862. godine, značajnu prije svega po tiskanju prvog hrvatskog romana *Požeški đak* i drugoga izdanja Kanižlićeve *Svete Rožalije* (oba su djela tiskana 1863. godine) te po pokretanju književnoga časopisa *Slavonac* (1863-1865) (Sablić Tomić i Rem, 2003: 264). Svjestan trivijalnosti svoga štiva, Kraljević u predgovoru *Požeškoga đaka* iznosi: „Idem ja da napišem u narodnom duhu i u narodnom jeziku takovu knjižicu... zaželih i ja naše občinstvo a osobito krasni ženski spol na naško čitanje namamiti“ (Kraljević, 2003: 13-14). Uz Kraljevića, važno je spomenuti još jednoga znamenitoga Požežanina, pobornika ilirskoga narodnog pokreta, Janka Jurkovića. Objavljivao je u Gajevoj *Danici*, pisao pjesme, pripovijetke, članke, putopise, a pripovijetkom *Pavao Čuturić* je:

⁴ Početkom 19. stoljeća Johann v. Czalapovich svjedoči o postojanju amaterskih kazališta u Požegi, čije djelovanje nalazi svoje korijene u požeškoj Isusovačkoj gimnaziji koja je priređivala kazališne predstave, drame i komedije vjerskog i inog sadržaja (Sablić Tomić i Rem, 2003: 264).

„(...) napustio hajdučko-turske teme, od kojih je prije njega gotovo jedino i živjela hrvatska novelistika, pa je zakoračio u područje novih tema što mu ih je nudio život; a one su ga odvajale od romantičarskih pogleda i metoda te ga privodili, mjestimice i sasvim priveli, realističkom doživljaju i realističkom umjetničkom oblikovanju stanja i odnosa u raznim našim sredinama te likova iz različitih zvanja i staleža.“ (Jelčić, 1977: 86)

Na tom tragu stvaraju i poznati slavonski pisci, humorist Vilim Korajac te romanopisac Josip Eugen Tomić koji su u nekolicini svojih prozih djela prikazali život u Požegi toga vremena. Osim prozih pisaca u ovome razdoblju djeluje i nekoliko pjesnika. Sredinom devetnaestog stoljeća pjesnik Napoleon Špun-Stržić je tiskao svoju zbirku pjesama *Iz mladieh lietah* u kojoj je prostoru rodnoga kraja posvetio je dvije pjesme: *Pjesma o Sokolovci* i *Sokolovačko vino*. Rodnoj se Požegi u svojim pjesmama posvetio i Franjo Ciraki, a krajem devetnaestog stoljeća u Požegi je rođena pjesnikinja Zdenka Marković. Ostali značajni Požežani ovoga razdoblja koji su djelovali i u 20. stoljeću su Julije Kempf, Dragutin Lerman te Armin Pavić.

Neki od ovih književnika i književnica su ostavili veliki trag u hrvatskoj književnosti. Iako je većina njih u početku pisala djela s namjerom opismenjavanja svekolika puka, mnogi su se istaknuli i kao važni predstavnici ilirskoga pokreta. Svaki je od njih u svoja djela unio duh svoga rodnog zavičaja i prikazao Požegu na sebi svojstven način. Svojom su domišljatošću i originalnošću ovi pisci samo učvrstili novu razvojnu putanju hrvatske književnosti.

4. PROSTOR POŽEŠKOGA KRAJA U NOVELAMA VILIMA KORAJCA I JOSIPA EUGENA TOMIĆA

Novela je kratko prozno djelo u kojemu se donosi neki novi i neočekivani događaj te je prema tome najprikladniji mamac za čitatelja. U afirmaciji novele važnu ulogu imali su A. Šenoa te J. Jurković, J. E. Tomić, I. Perkovac, V. Korajac, R. Jorgovanić i dr., koji novelu preusmjeravaju u pravcu realističkog pripovijedanja sa suvremenim društvenim temama (Brešić, 2015: 357). Riječ je o prvom redu o novelama u čijem je središtu jedan problem, odnosno događaj te jedan ili dva lika (Brešić, 2015: 118). pisci koji su najbolje iskoristili strukturu novele kako bi reprezentirali suvremeni seoski i gradski život Požege i svojim stilom pisanja preusmjerili hrvatsku književnost od romantizma prema realizmu bili su Vilim Korajac i Josip Eugen Tomić.

Vilim Korajac, često potpisivan pseudonimom „Iljuška“, rođen je u Kaptolu pokraj Požege 1839. godine, a umro je u Zemunu 1899. godine. Iako je bio svećenik, Korajca još i danas književni povjesničari opisuju kao jednoga od najznačajnijih humorista iz vremena zaokreta hrvatske novelistike prema realizmu (Nemec, 2000: 364).

Dubravko Jelčić opisuje Korajca kao dobročinitelja hrvatske književnosti. Stekao je zavidnu popularnost, pribavljajući nove čitatelje i ostalim hrvatskim piscima. Ne trudeći se oko čvrste fabule jer mu je bilo više stalo do onoga što uzgred može zapaziti i saopćiti, gradio je svoje pripovijetke kao svojevrsne kolaže prizora i dosjetki, anegdota i folklorističkih detalja (1977: 106).

Branimir Donat navodi sličnosti Korajčeva stila s načinom pisanja Antuna Ivanošića i Janka Jurkovića. „Kao što je Ivanošićev Zvekan temeljen na tradiciji narodne pošurice, te ritmova poskočice i bećaraca, tako i Jurkovićeve humorističke pripovijetke, kao i Korajčevi Šijaci i Auvergnanski senatori povezani su i tradicijom kratke šaljive narodne priče.“ (1968: 242)

Donat također napominje da i Jurković i Korajac, jednako kao i njihov zajednički preteča Nemčić, nastoje izvjesnim detronizacijama visokog stila, a isto tako i osjećaja, eliminiranjem jednostavne alternative porok – vrlina, laicizirati ne samo red ideja koje dominiraju pripovijetkama prvih hrvatskih prozaika, nego isto tako pokušavaju stvoriti prozu laganu za čitanje, nenametljivu i adekvatnu građanskom staležu i njegovu mentalitetu, koji je eto već tada postao najlegitimniji predstavnik hrvatske čitalačke javnosti šezdesetih godina (1968: 246).

Na Donatove navode se može nadovezati zapažanje Vidoja Dukata koji ističe da je Korajac najmlađi, no po književnom karakteru svomu i po načinu pisanja stoji bliže starijem Nemčiću negoli mlađem Jurkoviću, jer je često oštar i satiričan (...) Korajac je vazda široke volje, vazda na šalu spreman, dosjetljiv i objestan (1918: 194). Vidoje Dukat ističe kako je u Korajčevu stilu vidljiv strani utjecaj. „Korajac je mnogo čitao, osobito njemačke humoriste, između kojih su Wieland, Heine i Saphir.“ (1918: 196)

Korajac istupa 1862. godine na književnu scenu u *Naše gore listu* objavivši svoju prvu pripovijetku „Dvije čudne promenade ili Triput teže od najtežeg“. Iako prvim proznim djelom nije ostao zapažen u književnim krugovima, u *Dragoljubu* 1868. izlazi njegova druga pripovijest „Lov na sjedečke“ za koju Dubravko Jelčić ističe da je „svratila pozornost na ovoga autora svježim, nepretencioznim humorom s literarnim reminiscencijama na autorove humorističke prethodnike (Ivanošić, Jurković)“ (2004: 208). Kao talentirani pisac i humorističar istaknuo se svojim pripovijestima u kojima piše o rodnome gradu opisujući malograđanski život na tom prostoru. Godine 1868. objavljuje satiričnu pripovijest „Šijaci“ kojom „otvoreno komunicira s čitateljem želeći im tom gestom učiniti što reljefnijim i prohodnijim ambijentalni prostor požeške kotline, prostor između Kaptola i Velike u kojemu se nalazi mjesto Golo Brdo, gdje žive Šijaci“ (Sablić Tomić i Rem, 2003: 270). Ova pripovijest na originalan način reprezentira Požegu 19. stoljeća te će zbog svojih sličnosti s Tomićevom „Opančaraevom kćeri“ biti obrađena u zasebnom poglavlju. Godinu dana prije „Šijaka“, 1876. objavio je u *Vijenču* humorističnu pripovijest „Auvergnanski senatori“. Ondje tematizira grad nazivajući Požegu Auvergneom, dok se u „Šijacima“ zadržava na predodžbama ruralnoga prostora Požeške kotline.

„Mnogi su se obični i ugledni stanovnici šijačkog kraja prepoznali u toj pripovijesti, pogotovo što su neka imena likova svojom dosjetljivošću doista upućivala na stvarne osobe. Koliko je Korajčevo humorističko pero tom prigodom bilo bitko, potvrđuje podatak da se nakon objavljivanja Auvergnanskih senatora, najzrelijeg autorova djela, svi požeški pretplatnici *Vijenca* otkazali pretplatu.“ (Nemec, 2000: 365)

Požega je rodno mjesto i Josipa Eugena Tomića. Rođen je 1843. godine, a umire 1906. godine u Zagrebu gdje je proveo većinu života. Bio je urednik časopisa, savjetnik za dramu i dramaturg Hrvatskog zemaljskog kazališta. Pisao je pjesme, komedije, pučke drame, tragedije, eseje, rasprave, feljtone, a bio je i vrstan prevoditelj. Danas je najpoznatiji kao romanopisac koji je ostao u sjeni Augusta Šenoa. U Tomićevu opusu zasebno stoji roman *Kapitanova kći*

(1884.): povijesna Požega, njegov rodni grad, za turskih *zemana* dobila je njime spomenik poput onoga koji je dobio Zagreb Šenoininim *Zlatarovim zlatom* (Jelčić, 2004: 228). Život u Požegi najbolje je opisao u *Pošuricama* koje objavljuje 1887. godine. To je zbirka kraćih i duljih novela u kojima nastoji zabaviti čitatelje pričom iz požeške atmosfere. S ciklusom „požeških“ priča i pošurica, u kojima nisu prepoznatljivi samo lokaliteti i toponimi nego i autentični likovi dobroćudnih obrtnika, osebujnih veseljaka, glagoljivih majstorica i gospi, priča prepunih patrijarhalne požeške atmosfere i nepresušnog šijačkog humora, Tomić se doista priviđa kao svojevrsni požeški Šenoa (Jelčić, 2004: 228). Zbirka *Pošurice* sastoji se od četrnaest novela od kojih se u njih pet tematizira život u Požegi ili njezinoj okolini. To su novele „Krizma“, „Fiškal Gjuka“, „Opančareva kći“, „Goliat“ i „Bachiana“.

Oba su autora stvorila tekstove u kojima su povezali bogat požeški kolorit i ton narodnog zavičaja s ljudima i njihovim običajima. Taj ćemo spoj promatrati kao temelj tvorbe imagama odnosno autorpredodžbi Požege u nastavku istraživanja. Društvene okolnosti onoga vremena imale su znatan utjecaj na život u Požegi. Stanovnici su se strogo držali običaja po kojima su živjeli, a crtice iz takva života pokazani su u odlomcima Korajčeve novele „Šijaci“ i Tomičeve „Opančareve kćeri.“

5. NOVELE „OPANČAREVA KĆI“ I „ŠIJACI“ – REPREZENTACIJA POŽEGE I POŽEŠKE KOTLINE 19. STOLJEĆA

5. 1. Tvorba imagama i autopredodžbe o Požeškoj kotlini u noveli „Šijaci“

Šaljiva pripovijest „Šijaci“ je objavljena 1868. godine u časopisu *Dragooljub*. Josip Pavičić ističe da je to poslije „Auvergnanskih senatora“ Korajčev najuspjeliji rad, u njemu se ogleda potpuno zreo pisac i humorista (1951: 120).

Korajac je novelu „Šijaci“ podijelio u devet epizoda, od kojih svaka započinje narodnom poslovicom koju je autor prilagodio šijačkom načinu kazivanja. Vesna Vlašić ističe kako na početku gotovo svake sličice Korajac poseže u blago narodne mudrosti te tako objašnjava dvosmislen odnos prema događajima kojima je uvijek u pozadini smijeh, bilo da je dobroćudan, bilo da je rugalački (2012: 26). To se očituje u ovom konkretnom primjeru:

„*Nekomu i pluto tone, a nekomu i olovo pluta (Narodna poslovica) Šijaku i pluto i olovo tone (Ja)*“ (Korajac, 1951: 46). Ovdje se odmah može primijetiti imagem „nesretnoga šijaka“. Korajac je ovim imagemom prikazao prosječnoga stanovnika tadašnjega požeškog kraja – trgovca koji na razne načine pokušava zaraditi dodatan novac, ali to mu ne polazi za rukom. Sve te događaje gradi smiješnim metaforama i usporedbama, umeće u govor narodne fraze i poslovice, koje, ako i nisu šaljive, kontrastom pobuđuju na smijeh (Dukat, 1918: 194). U gornjem primjeru imagem se tvori na temelju kontrasta i paradoksa s humorističkim učinkom. Ovakvim postupkom se daje naslutiti kako će Korajacu humor biti jedan od temelja na kojima će počivati njegova autopredodžba požeškoga kraja.

Ležernim i humorističnim tonom Korajac započinje novelu obraćajući se čitatelju uspoređujući idiličnu ljepotu požeštine s kotlom kojega je Bog načinio. Ta je šaljiva, neočekivana i inventivna usporedba dio imagama požeškoga kraja čiji reljef oblikom podsjeća na kotao pa ga autor imaginira metaforom „božjega kotla“:

„*Ali ne mislim na onaj bakreni kotao, u kojem se o jeseni rakija peče; nego mislim onaj rukom Stvoriteljevom istesani kotao, koji je tako lijep, krasan i veličanstven, kao što je sve u božjoj prirodi lijepo, krasno i veličanstveno.*“ (Korajac, 1951: 7) „*Kada se koji putnik*

novajlija u tom polju prvi put snađe, pa se uokolo ogledne, pomisli, da je u kakovu veliku kotlu.“ (Korajac, 1951: 8)

U drugom poglavlju se ističe opis sjeverozapadnog dijela požeškog krajolika, no ovoga je puta riječ o konkretnom ruralnom prostoru sela Golobrdno koji autor predstavlja imagemom „Atene šijačkoga genija“ aludirajući na lončarstvo kao prepoznatljivu djelatnost toga kraja:

„Kad se voziš iz Kaptola u Veliku, onda uprav između ta dva mjesta u sredini na desnoj strani opaziš ukraj drumu ustubočen hrastov stup, na njem lakat široka četverokutna drvena ploča, a na ploči kišom izlizana, ali još ipak čitljiva pismena 'Češljakovci'. To je selo jedva dobar hitac od drumu udaljeno, pa usred sela, ako skreneš nalijevo, vodi te obično »zdravo« blatan, jer ilovačan, put preko jarka u selo 'Golobrdno'. Tu je majdan šijačkog obrtništva, hoću da kažem pokljukarstva. Selo Golobrdno maleno je, možda jedno od najmanjih u čitavoj Sijačkoj, ali — 'si licet parva componere magnis', tj. ako je slobodno prisposobiti dragoga boga sa šeširdžijom — Golobrdno je Atena šijačkoga genija, jer u Golobrdnu ugledao je mnogi lončarski umjetnik svjetlo ovoga svijeta, te je mnogom rukotvorinom svojom osvjetlao lice i sebi i svojoj kući i svojem selu i čitavu rodu šijačkomu.“ (Korajac, 1957: 12)

Uspoređujući Golobrdno s Atenom, glavnim gradom Grčke, koja je slovila kao središte kulture i umjetnosti u staroj Grčkoj, Korajac na satirčki način oblikuje imagem sela Golobrdno.

Usporedba Požege s Atenom proizlazi i iz kulturno-povijesnih okolnosti kada je u devetnaestom stoljeću, napose u vremenu nakon ukidanja Bachova apsolutizma, Požega zadobila epitet slavonske Atene (URL 2). Tada se otvara niz kulturnih ustanova, ali i manufakturnih radionica te ne čudi podatak iz 1850. godine kada je u gradu popisano deset trgovaca i 282 obrtnika, po čemu je ovo naselje stajalo na trećem mjestu (iza Osijeka i Vukovara) u slavonskom Provincijalu (Karaman, 1989: 86).

Takve su društveno-povijesne okolnosti ponudile Korajcu sliku društva koje je nastojao što realističnije prikazati u noveli „Šijaci“. Nakon detaljnog opisa krajolika autor iznosi autopredodžbu tipičnih stanovnika požeškoga kraja koje naziva Šijaci. Stereotipizacijom, prema kojoj Leerssen ističe da se svojstva ili osobine pripisane određenoj nacionalnosti uzimaju kao tipične za promatranu naciju ili grupu (2009: 114), iznesene su glavne šijačke osobine. To su: škrtost, lijenost, srditost, nestrpljivost, ali i marljivost, gostoljubivost i poslušnost. Korajac je većinu ovih osobina prikazao ironizirajući šijačke sposobnosti pri čemu je vidljiva autorova

ambivalentnost u tvorbi autopredodžbi. Prvo opisuje šijake kao obrtnike koji se razumiju u mnogo zanata:

„Neki tvrde, o čem ja međutim u najsmjernijoj poniznosti dvojim — da su Sijači veoma razumni i obrtni ljudi; da se upravo na njima obistinjuje ona narodna poslovice: 'Mušterija koze pase'; jer da se oni upravo u sto zanata razumijevaju. (...) Nadalje vele: 'Šijak je tako dosjetljive i izumljive pameti' — o čem ja i opet dvojim — 'da on ni ne treba mnogo, kao drugi ljudi, za svoju porabu obrtnika, npr. šeširdžija, opančara, abadžija itd.; jer ja već sam gotovo svake ruke obrtnik!'“ (Korajac, 1957: 8-9)

U zadnjoj rečenici vidljiva je ironizacija njihove velike sposobnosti, odnosno njihovo mišljenje o njima samima. Važno je naglasiti da je temelj Korajčevih autopredodžaba upravo ironizacija same predodžbe, ali i stava koje stanovnici imaju prema samima sebi. To je vidljivo i u nastavku, gdje Korajac ne libi uključiti i negativne osobine u imagem Šijaka.

Nadalje Korajac ističe i šijačku škrtost kao jednu od njihovih glavnih mana:

„Šijak će si kadšto kupiti nove opanke, ali onda mu moraju trajati bar pet ili šest godina; jer si ih odsele sam nadglavljiva ili potkrpava, pa osim toga čitava ljeta i čitave jeseni hoda bos, slabo dakle i opančara treba. Napokon Šijak si u abadžije samo gunjac kupuje, tj. ne kupuje nego kupi; jer to je jedan — prvi i posljednji put! — a onda si krpa sam svake godine, pa kad već izgleda kao kakav sukneni mozaik: krpa do krpe, rupa do rupe, tako prorovan da, kad bi u njega pustio miša i odmah za mišem sto mačaka, ni sve te mačke ne bi miša ulovile!“ (Korajac, 1957: 9)

U noveli su iznesene i druge šijačke mane poput srditosti i nestrpljivosti:

„Šijak potpuno vjeruje u istinu one narodne poslovice da »od inata, nema gorega zanata« — zato je i miran kao janje — dok ga ne rasrdiš; ali kad ga naljutiš, opsovati će ti onaj pupčar s kojim ti je baba pupak rezala, ili onu šklocu s kojom gospodin bog u nebu hljeb reže, a onda u najvećoj žestini — pružit će ti tikvicu :s rakijom da se napiješ i s njim pomiriš! To je obično tako, ali znade kadšto srdžba i po čitavih četrnaest dana trajati. — Šijak je nestrpljiv, te krpari i životari kako se može, a na sudbinu se neće nikada potužiti; jer zna da narodna poslovice ne laže kad veli: 'Krpež i trpež po svijeta drže!'“ (Korajac, 1957: 10)

Osim mana, autor šaljivim tonom opisuje i šijačke vrline kao što su gostoljubivost i marljivost:

„Šijak je srca mekana kao papula; zato je i darežljiv kao svaki siromašan čovjek — da je samo čime! — Šijak je i gostoljubiv, ali samo jeseni i zimi; jer do proljeća Šijak sve što imade i pojede i popije! Narodna poslovice veli: najprije dobijmo, pa popijmo. Šijak veli naopako: najprije popijmo, onda dobijmo!“ (Korajac, 1957: 10-11)

Posebno se ističe šijačka poslušnost koja je i jedan od temeljnih motiva koji se provlači cijelom novelom:

„Šijak niti imade rogova niti četir noge, pak je ipak svakomu bijesu bezuvjetno poslušan kao mnoga rogata i četveronožna životinja! On je u svemu pokoran i gospodi i knezu i - kućanskome gazdi, dapače svaki mlađi rad se u svem pokorava starijemu, osobito dijete ocu; pa kad rekne koji nabrusiti ćaća svome osamnaestogodišnjem sinu — a to se zgađa vrlo često — 'ti ćeš se oženiti s onom četrdesetpetogodišnjom udovicom, s njom i s nijednom drugom!', sin sluša i ne prigovara; jer si misli: otac je i stariji i pametniji od mene, dakle bolje znade što je za mene!“ (Korajac, 1957: 10)

Korajac u noveli donosi i predaju prema kojoj neki stanovnici vjeruju da naziv šijaci dolazi od riječi šija.

„Drugi opet vele: 'Sijači ni u ljeti ni u zimi — što je doduše živa istina — 'ne zamataju si, kao drugi ljudi, rupcem vrata; a osim toga nose rubinu naopako, tj. razdrljita strana ne dođe na prsa već na šiju, otkud i u narodnim pjesmama mnogo puta im se prišiva od šale 'golovrati' ili 'gole šije' ljudi — pa otud možda postadoše 'šijaci'!“ (Korajac, 1957: 9)

Prema ovim navodima se može zaključiti da Šijaci žive po vlastitoj životnoj logici od koje ne odustaju, imaju vlastite poslovice i narodne mudrosti, a Korajac ih tekstom zabavno oslikava (Sablić Tomić i Rem, 2003: 271).

Svoje image Korajac konkretizira u tvorbi fikcionalnih likova. Prvi kojega Korajac prikazuje čitatelju jest Mišo Kuburdžić. U tvorbi toga lika autor ponovno uzima motiv iz stare Grčke uspoređujući Mišu s Periklom, atenskim državnikom, za čije je vrijeme Atena dosegla

vrhunac svoga kulturnog procvata. Takvim opisom Korajac na humorističan i duhovit način opisuje ulogu kneza Miše u selu.

„Što je Periklo bio Ateni, to je selski knez djed Mišo Kuburdžić svomu Golombrdu. On seljane bodri na svakovrsne pothvate pa, ako je tomu nužda, i poučava, ukratko — sa svim svojim kneževskim ugledom nastoji da se u Golombrdu prave najčestitije pokljuke, najukusniji ćupovi i najljepši rakijski kapci. Pa zato je djed Mišo prvi i prijatelj i učitelj i savjetnik svomu selu. Pokvari li se komu kolut, to ga nosi k djedu Miši da ga djed razvidi i popravi. Ne zna li tko išarati pokljuku kako treba, to dolazi k djedu Miši na nauk — uopće se o djedu Miši može reći: u čitavu Golombrdu brez toga starca ne ima udarca!“ (Korajac, 1951: 13)

Seljani su cijenili Mišu zbog njegovih purana i gusaka, a Korajac njegovim likom ističe čuvenu seljačku mudrost i prefriganost (Vlašić, 2012: 27) pa se i te karakteristike razvijaju u sklopu spomenutih imagama.

„On je i gospodi u volji radi svoje poslušnosti — a još više radi svojih purana i gusaka, kojima često gospodu dariva. Ali seljani ga uprav kao kakva proroka poštivaju; jer valja znati, tko je čitav svoj vijek, kao naš djed Mišo Kuburdžić, knezujući proživio, taj je stekao u selu tolik ugled da mu se sve, i staro i mlado, duboko klanja (...)“ (Korajac, 1951: 14)

Tim je osobinama Korajac stvorio imagem „tipičnog seoskog starješine požeškoga kraja“. Imagem „slavonskoga seljaka“ predstavljaju Mišin kum Marko Kulinić, koji voli zagledati u čašicu, te šepavi Grga, u čijem se opisu zamjećuje prigušen i rugalački humor.

Iako u noveli prevladavaju muški likovi potrebno je spomenuti i dva ženska lika, a to su Mišina žena Bara te njihova kćer Jelica. Obje su prikazane kao tipovi žena koje su podređene očekivanjima patrijarhalnoga društva. Likom Bare Korajac je na humorističan način stvorio autopredodžbu tipične seoske žene, stare Šijakinje, „babe“:

„Druga, odmah do Miše najvažnija u kući Kuburdžićevoj osoba jest Bara, njegova žena, koju on nikada drukčije nego uvijek svojom babom zove. — Bara je malena i uzgojna stasa, okrugle i plosnate, kao pokljuka, glave, a ljuta jezika, kao paprika, tako da joj u tom čitavom selu para nema. Znade često i djeda Mišu u rog zatjerati, osobito ako je djed malo vinom prekantario; ali kraj svega toga — kao i sve Šijakinje — dobra gazdarica i dobra kuharica,

tj. trećinu hrane kradom prodade; a kad napravi žgance, sve se usta lijepe! Poslena je i marljiva kao malo koja Golobrtka. Neke žene, kad se nasmjehnu, pokažu sva tridesetidva zuba; nu Bara, da se i najslađe nasmije, pokazala bi samo tri zuba — jer su svi drugi popadali.“ (Korajac, 1951: 15)

S druge strane, lik Jelice predstavlja šijačku djevojku, u čiji je konstrukt Korajac uklopio samo pozitivne osobine. Opisuje ju kao: *dobru, čednu, poslenu i svemu vještu djevojku: kada prede, onda cmilji, a kad veze, kanda perom piše!* (Korajac, 1951: 16). Uz Jelicin lik može se povezati i imagem „zaljubljene šjakinje“:

„Nikada prije nije iz materinih riječi razabrati mogla, da li je njoj Milko po ćudi ili ne. Za oca je znala da bi mu Milko posve povoljan zet bio, jer ga je već sto puta hvalio kao najčestitijega i najpoštenijega mladića u selu. Sada je dakle i o materi sigurna. Sad je spokojna, sad je blažena. E, kako će se dođuće nedjelje puno veselije i živahnije u kolu kretati, kad znade da joj već nitko Milka preoteti neće!“ (Korajac, 1951: 26)

Taj je imagem poslužio Korajacu da detaljno iznese prikaz očitovanja ljubavi između dvoje zaljubljenih Šijaka, čime je ujedno pokazao kako je izgledao dio svakodnevice tadašnjih stanovnika Požege i njezine okolice te kakve su moralne vrijednosti poštovale na tome području:

„Nedjeljom ili svetkovinom sastanu se momci i djevojke u kolu, a radićakom na mobi ili u prelu. Koji momak koju ljubi, onaj u nju često pogledava, a kad se njegov pogled sukobi s njezinim pogledom, onda se on brže bolje okrene na stranu, ili baci oči na zemlju, ili si počne brojiti dugmeta na prsluku, a djevojka se slatko naškubi — i ljubav je međusobno očitovana! Najveći stupanj ljubezne izjave — ali to samo kod nekih vragoljastih momaka — sastoji u tom da će dragi dragu kadšto malko u poramak uštinuti, a ona će ga rukom ošinuti po prstima ili po plećima ili kud ga zahvati. No ni to ne smiju pred svojim roditeljima ili pred starcima.“ (Korajac, 1951: 27)

Jelica je zaljubljena u Milka, sina njihova susjeda Joze, a budući da je bila jedino dijete Kuburdžića, Mišo je odlučio *„budućaga si zeta prizetiti, tj. u svoju kuću uzeti i na svoje zemljište prepisati: ali je samo težak izbor, jer tko će Jelicu da zasluži, taj mora da bude i dobar i bogat i pametan i u svakom smislu čestit mladić, a gdje ćeš naći takova?“* (Korajac, 1951: 16). Ovim

je citatom ponajbolje prikazano patrijarhalno uređenje obitelji, ali i društva u kojemu žive. Time je potvrđena i osobina šijačke poslušnosti navedena na početku odlomka.

Milko pak posjeduje sve odlike koje Mišo zahtijeva od svoga budućega zeta te u njegovom liku možemo prepoznati imagem „vrijednoga šijaka“. On postaje dio crno-bijele karakterizacije lika: „*Milko je zbilja čestit orač, dobar kopač, marljiv berač, a što je još najvažnije; on je najvještiji u selu kosac, pa onda poštena vladanja momak*“ (Korajac, 1951: 26). Unatoč tome ključnu ulogu za dozvolu vjenčanja Jelice i Milka imat će Mišin odnos prema prema Milkovu ocu Jozi koji dalje razvija romantičarski fabularni zaplet preko sukoba roditelja.

Milko je, kao i Jelica, pasivan lik koji ništa ne poduzima nego pokorno sluša očevu riječ čime je ponovno u noveli pokazana šijačka poslušnost:

„Kukavni Milko razumio od oca da se je s djedom Mišom posvadio i da mora na Jelicu zauvijek zaboraviti. Nesretni Milko! Zar on mora biti kriv za grijeha što ih je otac njegov počinio? Doduše, žao je i ocu njegovu što mu neće sin za Jelicu poći, jer je djed Mišo bogat i imućan čovjek, a naumio je budućega si zeta prizetiti, pa kako bi to za sina mu lijepo bilo kad bi došao u veliku kuću i baštinio tolik imetak!“ (Korajac, 1951: 43)

Ipak, sukob je na kraju završio pomirbom što se može iščitati kao dio imagema i tvorbe autopredodžbe zbog autorskoga komentara: „(...) *jer valja znati da se Šijači brzo zavade, ali brzo i pomire. Oni su u svađi pravi Cigani: danas se čupaju, a već sutra se grle i ljube.* (Korajac, 1951: 30). Novela je od početka pisana humorističnim tonom stoga Korajac novelu završava u veselom tonu klišeiziranim imagemom „šijačkih svatova“:

„U našem narodu goste se svatovi gdjegdje po tri, a gdjegdje i po četiri dana — u Šijačkoj najmanje osam dana! Ništa to, zašto je velik trošak, Šijak misli: 'Dok je glava, bit će kapa.' Tako bilo i ovaj put kod djeda Miše: čitav tjedan trajala gozba.“ (Korajac, 1951: 54)

Korajac je u ovoj noveli uspješno povezo živopisan kraj Požeške kotline s načinom života njezinih stanovnika. U pozadini cijele novele osjeća se piščeva ironizacija koja je ujedno i temeljni stilski postupak pri tvorbi reprezentativnih imagema kojima su Šijaci predstavljeni. Na taj je način autor prikazao predodžbe koje su Šijaci imali o sebi, što mu je ujedno poslužio kako bi se kritički osvrnuo na društvo i društvene okolnosti toga vremena. Temeljni imagemi koji se odnose na reprezentativne djelatnosti kojima su stanovnici bavili, kao i temeljne osobne

njihovih karaktera mogu se uočiti i u djelu „Opančareva kći“ u kojemu Josip Eugen Tomić donosi autopredodžbu Požege 19. stoljeća.

5. 2. Tvorba imagama i autopredodžbe o Požegi u noveli „Opančareva kći“

Najuspješnije novelističko ostvarenje Josipa Eugena Tomića je njegova novela „Opančareva kći“, objavljena 1871. u tri nastavka u *Vijencu*, koju je potom uvrstio u zbirku novela pod naslovom *Pošurice*. U predgovoru zbirke autor jasno iznosi povod pisanja ovih novela.

„U više godina napisao sam nekoliko šaljivih stvari iz raznih krajeva naše domovine (...) Izdavajuć sada sve te pošurice u jednoj knjizi, mislio sam, da neće biti s gorega, ako to učinim, navlastito radi mlađe čitalačke publike, kojoj se u tih šaljivih pripoviestih predočuje priličan dielak našega socijalnoga života iz nedavne prošlosti i sadašnjosti. Nekoje od tih pošurica pisane su po istini, i zato bi prikladne bile, da imadu tim veći interes za čitaoca (...) Pripomenuv sve ovo, želim, da ove pošurice ugone svim ljubiteljima šale i veselosti.“
(Tomić, 1934: 3)

Ivo Frangeš uočava kako Tomićeve *Pošurice*, koje su zdravim šalama i jedrim jezikom privlačile velik broj čitatelja, svjedoče da književnost ne mora biti sumorna i nečitka (1975: 366). Slično ističe i Miroslav Šicel navodeći kako Tomić s mnogo smisla i osjećaja za humoristički detalj u svojim kraćim i duljim pripovijestima i nema druge namjere, već samo da približi određene šaljive zgode iz života – uglavnom svoga slavonskog, požeškog kraja – i zabavi svoje čitaoce (1970: 15).

Dubravko Jelčić piše da je Tomić bio pisac široke koncepcije i zamašnih ideja, ali se u svemu što je pisao kobno sluti uskoća, ili bolje, ugroženost nesretne male sredine kojoj pripada pisac i koja, zbog zadovoljavanja svojih vitalnih potreba, postavlja piscu specifične zahtjeve te tako sputava elementarni talent i priječi mu da se stvaralački uzdigne iznad njenoga vidokruga (1977: 141).

Josip Skoko u pogovoru Tomićeve novele „Opančareva kći“ navodi da je pisac naklonost čitatelja svojom crticama i pripovijetkama. Iako je teško tvrditi da njegovi literarni uradci imaju neku veliku umjetničku vrijednost, one se ipak uklapaju u prosjek hrvatske pripovjedne proze onog doba, ispunjavajući glavni zadatak – približavanje književnosti čitateljima i proširiti interes za hrvatsku knjigu u najširem puku (1997: 39).

Svi se književni kritičari pak slažu u jednome, a to je velik Šenoin utjecaj koji je vidljiv u većini Tomićevih djela.

Tomić se na početku novele obraća čitatelju pitajući ga je li već bio u Požegi, koju poput Korajca naziva „šijačka metropola“. Na samome početku uočava se imagem Požege kao „drevnog grada slavne prošlosti i turobne sadašnjosti“. Tvorba imagama slijedi stil povijesnoga izvještaja uz citatnost Gundulića, kako bi se apostrofirala njegova drevnost i slava, što se može pripisati Šenoinu poetološkom utjecaju. No, imagem uključuje i nostalgiju za „zlatnim dobom“ grada, vremenom prije nego li su ga sami njegovi stanovnici uništili:

„Grad taj leži u prekrasnoj dolini koju već Rimljani zвахu zlatnom dolinom: 'vallis aurea'. Poslije ljutih turskih ratova, i poslije kuge što je pod konac minuloga vijeka bjesnjela u Požegi, spade taj grad na kojih 700 kuća, premda je u svom cvijetu bivši brojio 50.000 kuća, kako neki kažu. I na tom dakle gradu ispuni se ono što pjeva Gundulić: 'Mrsu kraljevstva, mru gradovi i njih plemstvo trava krije.' Stari grad požeški, u kom su sjedili toliki otmjenici hrvatski, gdje su za turskoga jarma stolovale ljute paše i serašćeri turski, posve je sada razvaljen tako da se još samo jednoj ozidici trag vidi. Još u početku ovoga vijeka stršile su njegove kule nebu pod oblake, nu jer ne mogaše, bud ne htjede županija da plaća dva pandura što bi pazila na grad, dozvoli poglavarstvo gradsko u početku ovoga vijeka da se taj spomenik slave i jada ovoga kraja ruši. I zbilja, uskoro bude razorena ta stara gradina. Građani razvezoše krasnu opeku i kamen sve na jagmu kad je god tko hotio šta graditi. Sada kad već zidova ne ima, kopa se kamen iz brda na kom je bio grad sagrađen. S južne strane gradu dižu se nebu uvis vinorodne gore Sokolovac, Vranovac i Garevica, a o te je grad upro slaba svoja leđa, dočim je bezbrižno pružio noge u hladnu Orljivu koja mu čini među sa sjevera.“ (Tomić, 1970: 27)

Za razliku od Korajca koji za mjesto radnje izabire ruralni prostor, Tomić ostaje u urbanoj Požegi smještajući radnju u jednu od najpoznatijih požeških ulica, Vučjak:

„Pjesma i tamburica najviše se vazda gojila u ulici Vučijaku. Ulica ta pružila se kao rukav na najjužnijoj strani grada u jednu krasnu prodol. Kroz ovu teče potok Vučijak od kojega je i ulica ime dobila. Potok taj nabuja kadikad tako silno da mnoge kuće i mostove odnese, kao što bijaše zadnji put godine 1868.“ (Tomić, 1970: 28)

Autor navodi kako većinu stanovništva ulice Vučjak čine opančari što odgovara strukturi zaposlenosti u tim djelatnostima onoga doba, pa su, shodno tome, glavni likovi Tomičeve novele opančari, što je u skladu s protorealističkim tendencijama u hrvatskoj književnosti. Mnogi su se od njih, uz svoj primarni posao, bavili i poljoprivrednim djelatnostima, a to je u Požegi najčešće bilo vinogradarstvo. Tomić je jednoga takvoga požeškoga opančara prikazao u liku Bone Lukinovića. On je bio najugledniji opančar toga kraja, a uz to je imao i dva vinograda:

„Bijaše to ugledan majstor opančarski i glava toga ceha. Zanat mu je išao bolje nego ikojemu opančaru - držao je kadikad po 6-7 kalfa. Osim toga imao je dva krasna vinograda, jedan u Sokolovcu, u blizini fratarskoga vinograda, a drugi tamo u Pamenu.“ (Tomić, 1970: 28)

Bonin lik poslužio je Tomiću kao imagem „polupismena požeškog obrtnika“. Opisom Bonina školovanja autor na ironičan način prikazuje koliko su bili pismeni tadašnji požeški majstori:

„Stari Bono, kao i mnogi drugi majstori požeški, bijaše čovjek pismen. Svršio je on šest latinskih škola, pa istom onda, izučen 'rhetor', otišao je na zanat. Od svega onoga, međutim, što je učio Bono kroz šest godina u gimnaziji, malo mu je šta ostalo u glavi. Jedva nešto latinštine, a to si može svatko misliti kakova bijaše ta latinština u Boninih ustiju.“ (Tomić, 1970: 28-29)

Obitelj Bone Lukinovića brojila je, poput one Miše Kuburdžića, tri člana. Bone je sa ženom Rezom imao osamnaestogodišnju kćer Maricu. Marica je, poput Korajčeve Jelice, opisana kao skromna djevojka zavidne ljepote:

„Djevojka bijaše krasna, vrijedna i poslena. U nje bijaše golubinje srce i iskrena, poštena duša. Mnogi požeški mladić gizdelin ili đak prošetao bi ispred prozora gdje je Marica uz švelo sjedila, i sretan je bio kad bi ova makar slučajno digla svoju crnokosu glavicu i pogledala ga onim lijepim crnim okom. Zavidjele su njoj doduše s toga mnoge njezine drugarice, nu lijepa Marica slabo je marila za to - ona osim svoje majke, ne imaše nijedne pouzdanice.“ (Tomić, 1970: 29)

Kako se fabula bude razvijala Maričin lik predstavljat će imagem „požeške majstorske kćeri“ koja je najčešće zaljubljena u kalfu:

„Djevojke požeške, naročito majstorske kćeri, otimahu se za milost kalfâ. Znale su one da će od kalfe postati s vremenom vrijedan čovjek, majstor, a takav može vazda usrećiti svaku poštenu djevojku.“ (Tomić, 1970: 29-30)

Budući da je u Požegi toga doba djelovalo mnogo obrtnika, mnogo je njih imalo kalfu to jest svoga pomoćnika kojega su sami izučili. Imagem „vrijednoga požeškoga kalfe“ ostvaren je opisom Tome Dragovića:

„Već kao šegrt bijaše tako vrijedan, da nije nikada kažnjen bio ni riječju ni tjelesno; pa zato ga je majstor Bono poslije osam godina šegrtovanja oslobodio , tj. učinio ga kalfom. Tako sretan ne bijaše nikada siromah Tomo kao u dan svoga oslobođenja, Stari Bono kupio mu novu novcatu opravu od modroga sukna, naime špencer , prsluk s gumbi od olova, i uske hlače s gajtani, pa onda velike čizme od korduvana da je sve škripalo kad bi ulicom išao.“ (Tomić, 1970: 29)

Na temelju ovoga opisa mogu se uočiti elementi opančarskoga zanata te se toga unutar ovoga imagama može govoriti o imagemu „opančarskog kalfe“, karakterističnoga za Požegu.

Tomić Požegu naziva obrtničkim gradom i time ističe popularnost koju su kalfe imali u gradu:

„Što bijahu nekoć u Zagrebu jurati, u nekih gradovih vojnički časnici, to bijahu u Požegi, pretežno obrtničkom gradu, kalfe. Djevojke požeške, naročito majstorske kćeri, otimahu se za milost kalfâ. Znale su one da će od kalfe postati s vremenom vrijedan čovjek, majstor, a takav može vazda usrećiti svaku poštenu djevojku.“ (Tomić, 1970: 29-30)

Uvođenjem lika Tome autor daje naslutiti da će tematska okosnica novele biti ljubavna navodeći kako je svaki požeški kalfa morao izabrati jednu djevojku koja mu se dopadala: „Svaki kalfa morao je da ima ljubovcu, svaki si je izabrao jednu koja bi mu se najbolje dopala“ (Tomić, 1970: 29-30).

Sentimentalno-romantični opise Tomić prekida uvođenjem lika đaka Đure Marčina koji je također zaljubljen u Maricu. Tomić njegov lik gradi na pomalo humorističan način. Vesna Vlašić ističe da je dojam smiješnoga u ovoj noveli pojačan tipičnim požeškim govorom te da je inkorporiranje narodnih običaja u tekst te opis života u šijačkoj Požegi ono što joj daje osobit šarm (2012: 28). Ova se tvrdnja vidi u razgovoru Marge, „požeške blebetiše“ i Đure:

„*'Kud tako žurno srljate?'* reći će Marga ulazećemu Đuri Marčinu *'kao da gori!'*
'Manite me se!' odvrati nabrzo Đuro. *'Imam posla; danas me ne čekajte s večerom, jer ću se kasno vratiti. Ostavite samo vrata otvorena.'*
'A kamo ste nakanili!' upita znalično Marga. *'Imao bi baš i komu kazati'* odgovori Marčo *'da pružite jezik po svem sokaku! Dajte mi majstorovu sjekiricu!'*
'Zar ćete komu 'majbaum' usjeći?' upita još znaličnije Marga i nasmiješi se, tobož da podmiti Marčina.
'Neću to, već bi rado da odsiječem komadić od vaše jezičine' odvrati uštipno Marčin.
'Eh, ne šalite se' uze moljakati Marga *'kažite mi zbilja komu ćete napraviti 'majbaum''*
'Kad hoćete da znate: staroj Birdi kolačarki!'
'Idite k vragu (Bog mi prosti grijeh) i s vašom Birdom. Bez sve šale, kažite mi, Đuro, ja neću nikomu reći ako je vaša volja.'
'Hoćete li večeras na Fratrovicu po vodu?' upita Marčin.
'Hoću, pa onda?'
'Tamo ćete se valjda sastati s Maricom Lukinovičevom?'
'Čekat ću ju makar do pol noći.'
'Eh dobro, onda joj recite da je od mene 'majbaum' što će biti na stupu od kapije.'“ (Tomić, 1970: 35-36)

Ovdje je Tomić prikazao tradicionalni običaj za prvi svibanj kojim pokazuje kako su momci djevojkama iskazivali svoju zaljubljenost:

„*Djevojke požeške mnogo drže do 'majbauma'*. Ova njemačka riječ isto je što su i maje u seljačkom puku. Prvoga svibnja očekuje svaka požeška djevojka od svoga milosnika da joj okiti kuću majom, lisnatim stabalcem, iskićenim vrpcami. - *Koja djevojka dobije ljepšu maju, to joj veća dika. Obično po noći, kad sve spava, kite se kuće djevojačke majami.*“ (Tomić, 1970: 37)

Uvođenjem lika Đure Marčina u radnju novele autor pokazuje da Požega toga vremena nije bila samo obrtnički grad, nego i veliko obrazovno središte. Time je stvoren imagem „požeške mladeži“ koji se dijeli na đake i kalfe kao dvije sukobljene grupe odnosno dva društvena staleža:

„Ništa ga jače nije moglo razljutiti nego kad bi đaci pjevajući prolazili mimo kuće Maričine. A kako i neće: tada bijaše đak u Požegi najpogibeljniji nuzljub svakomu, a i kalfi, pa zato se đaci i kalfe gledahu kao pas i mačka. Čuti da su se ovdje ili ondje potukli kalfe s đacima ne bijaše ništa nova.“ (Tomić, 1970: 31)

Jaz među đacima i kalfom Tomom dodatno je pojačao lik Franje Plavšića, koji je također bio zaljubljen u Maricu. Tomu je Franjo vidio kao najveću prepreku na putu do Maričina srca te je često govorio protiv njega. U liku Franje lako je prepoznatljiv tipski lik razvratnoga sina, česta u književnosti 19. stoljeća, ovdje prikazana kao zadužena požeškoga trgovca koju na sve načine pokušava prevariti svoje kupce.:

„Otac mu bijaše pošten i imućan trgovac sitnom robom. Po svojoj smrti ostavi sinu lijepo uređen dućančić i nešto gotovine. Nu sinak, bivši u Osijeku u nauku trgovačkom, naučio i ono što mu nije trebalo a što mu je otac najmanje znao. Naučilo se momče trošiti uvjetar, a što je najgore, poludjelo za kartanjem... do kasno u noć na vino i karte trošio ono malo novca što je danju zaslužio. Koje čudo onda ako je zapao u dugove, kako se je pročulo. I zbilja se bio Franjo Plavšić zadužio, a trgovina propadala mu dan na dan sve to više. Da nadomjesti ono što je lakoumno protepao, gulio bi i varao neuki svijet što na cijeni, što na vagi.“ (Tomić, 1970: 33-34)

Međutim, tvorba ovoga tipskoga lika potcrtava Tomičeve teze iz prvoga citata o aktualnoj propasti grada zbog loših osobina njegovih stanovnika te je lik dio fikcionalne reprezentacije kolektivnog identiteta, dakle autopredodžbe koja uključuje autorov kritički stav prema vlastitim sugrađanima.

Nakon Tomina odlaska, kada Marica odbija Plavšića, ponovno se ističe njezina ljubav prema Tomi: „Volim prije poginuti nego poći za takova čovjeka kao što je naš susjed Plavšić. Ako ne dočekam Tome, dočekat ću se smrti i groba hladna.“ (Tomić, 1970: 49) U ovome je primjeru također vidljivo da patrijarhalni način života tadašnje urbane Požege nije toliko oštro izražen kao u Korajčevim „Šijacima“ time što Marica odlučuje hoće li se udati za Plavšića ili ne, a ne

njezini roditelji. Naposljetku se Tomo vraća u rodni grad a te novela završava vjenčanjem dvoje zaljubljenih.

Josip Eugen Tomić je u noveli „Opančareva kći“ donosi realistični prikaz požeške svakodnevice, njezinih stanovnika i vrijednosti koje su se poštovale na tome području. U tvorbi imagama koji se tiču samoga grada Požege autor slijedi stil povijesnoga izvještaja, a detaljnost opisa i realističan prikaz temelji su u tvorbi imagama koji reprezentiraju opančarsku djelatnost. Fiktivni likovi čiji konstrukt nije vezan opančarsku djelatnost jesu lik đaka Đure Marčina, Marge te Franje Plavšića. Likove Đure i Marge Tomić je iskoristio kako bi u noveli prikazao i ostale društvene staleže Požege onoga doba, pri čemu se služio humorom. Na nekoliko mjesta u noveli autor se kritički osvrće prema Požežanima. Služio se ironijom da prikaže obrazovanost požeških majstora, a tipskim likom Franje Plavšića iznio je svoje viđenje uzroka propasti grada.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovoga završnoga rada bila je reprezentacija Požege i Požeške kotline u 19. stoljeću. Požega je to vrijeme dala velik broj književnika koji su prikazali svoj rodni zavičaj i prezentirali ga u svim književnim vrstama. Nikada bogatija požeška književna scena očitovala se u broju tekstova koji su ostavljeni kao trajni spomenik svoga vremena. Novele su u to vrijeme bile jedne od najčitanijih proznih vrsta. Požegu i Požešku kotlinu prikazali su Vilim Korajac u noveli „Šijaci“ i Josip Eugen Tomić u noveli „Opančareva kći“. Primjena imagoloških odrednica na sadržaj novela pridonijela je boljem razumijevanju regionalnoga identiteta požeškoga naroda i kulture. Obje novele počivaju na ljubavnoj fabuli s preprekama i sretnim završetkom. Time se može zaključiti da je takav tip proze, i nakon Šenoe uspio sačuvati i približiti hrvatsku književnost čitateljima koje je još uvijek trebalo privlačiti zabavnim djelima. Čitalačku publiku autori su nastojali privući i realističnim prikazom požeške svakodnevice s kojom se većina čitatelja mogla poistovjetiti. Stoga, autori za glavne likove svojih novela izabiru obrtnike, bilo da se radi o trgovcu kao što stoji u noveli „Šijaci“, ili je pak riječ o opančaru i njegovom kalfi u „Opančarevoj kćeri“. Imagemi u radu, karakteristični za požeško područje, povezani s tim djelatnostima su: imagem „nesretnog šijaka“, imagem „vrijednoga šijaka“, imagem „polupismena požeškog obrtnika“, imagem „vrijednoga požeškoga kalfe“.

Oba autora stanovnike Požege nazivaju Šijaci, a prostor Požege „šijačka metropola“. Na početku novela donose se opisi požeškoga krajolika, iako opisuju isti prostor u istome vremenskom razdoblju svaki pisac donosi drugačiju predodžbu ovoga prostora. Josip Eugen Tomić donosi nešto duže i opširnije opise koji podsjećaju na povijesni izvještaj dok Vilim Korajac na humorističan način prikazuje prostor u koji će smjestiti radnju. Korajčev ironičan i satiričan ton je prisutan u cijeloj noveli, a ponajbolje se osjeti u dijelu novele u kojemu tvori autopredodžbe Šijaka koje su u suprotnosti s predodžbama koje Šijaci imaju o sebi. Autor se time poslužio kako bi donio kritiku stanovništva pri čemu je na ironičan način stvorio stereotip o Šijacima kao škrtim, lijenim, srditim i nestrpljivim narodom. Kritiku ondašnjeg stanovništva iznosi i Josip Eugen Tomić. On se pak ne osvrće na stereotipne osobine Šijaka kao kolektiva, nego problem u nazadovanju grada vidi u pojedincima kao što je lik Franje Plavšića. Osim kritike, autori iznose i pozitivne stereotipe o Požegi donoseći crtice iz požeške svakodnevice te opisujući razne običaje do kojih su držali stanovnici Požege. Unatoč sličnostima i razlikama oba su autora na sebi originalan način reprezentirala požešku svakodnevicu. Prikazali su patrijarhalnu sredinu punu dobroćudnih i gostoljubivih ljudi te su svojim predodžbama na

pomalo humorističan način stvorili stereotip požeškoga kraja kao ugodna mjesta za život, unatoč kritici koja je iznesena u pojedinoj noveli.

7. IZVORI LITERATURE

1. Brešić, V. (2015) *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Zagreb: ALFA d. d.
2. Dukat, V. (1918) Vilim Korajac. U: *Humoristička djela*. Zagreb: društvo hrvatskih književnika.
3. Dukić, D. (2009) Predgovor: O imagologiji, U: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa. str. 5-23
4. Frangeš, I. (1975) Realizam. U: *Povijest hrvatske književnosti*, 4. Zagreb: LIBER MLADOST
5. Jelčić, D. (1977) *Vallis Aurea. Eseji i portreti*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
6. Jelčić, D. (2004) *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: P.I.P. PAVIČIĆ
7. Karaman, I. (1989). Bitne determinante i obilježja povijesnog razvitka Slavonske Požege. *Osječki zbornik, Vol. 20 (xx)*, 94-94. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/237268>: 83-94.
8. Korajac, V. (1951) *Šijaci*. Zagreb: Novo pokoljenje.
9. Kraljević, M. (2003) *Požeški dijak ili Ljubimo milu svoju narodnost i grlimo sladki svoj narodni jezik*. Zagreb: Matica hrvatska.
10. Leerssen, J. (2009) Imagologija: povijest i metoda, U: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković, *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa. str. 169-182
11. Leerssen, J. (2009) Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled U: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković, *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa. str. 99-125
12. Nemeč, K. (2000) *Leksikon hrvatskih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga.
13. Pavičić, J. (1951) *Bilješke o piscu*, u: *Vilim Korajac, Šijaci*. Zagreb: Novo pokoljenje.
14. Sablić Tomić, H. i Rem, G. (2003). *Slavonski tekst hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
15. Skoko J. (1997) *Pogovor: Josip Eugen Tomić*, u: *Josip Eugen Tomić, Opančareva kći*. Zagreb: Zagrebačka stvarnost.
16. Šicel, M. (1970) *Josip Eugen Tomić*, u: *Pet stoljeća Hrvatske književnosti: Josip Eugen Tomić*. Zagreb: Zora – Matica hrvatska.

17. Tomić, J. E. (1970) *Opančareva kći*, u: *Pet stoljeća Hrvatske književnosti: Josip Eugen Tomić*. Zagreb: Zora – Matica hrvatska.
18. Tomić, J. E. (1934) *Pošurice*. Zagreb: Tisak i naklada Knjižare St. Kugli.
19. Ulrich Syndram, K. (2009) Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup, U: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković, Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju. Zagreb: Srednja Europa. str. 71-81.
20. Vlašić, V. (2012). Slavonski tip humora u tekstovima J. Jurkovića, V. Korajca i JE Tomića. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, (1.), 21-31.

MREŽNI IZVORI

(URL 1) Grad i povijest. *Turistička zajednica grada Požege*. Pristupljeno 7.10.2023.

<https://pozege-tz.hr/vidi-i-dozivi/grad-povijest/>

(URL 2) Povijest grada Požege. *Grad Požega*. Pristupljeno 5.10.2023.

https://www.pozege.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=118